

ЛИПЕНЬ-
СЕРПЕНЬ
2018
№ 4 (142)

Шеф-редактор

С. О. Павленко

Головний редактор

В. О. Дятлов

Заст. головного редактора

О. Б. Коваленко

Редакційна колегія

В. О. Дятлов

М. К. Бойко

О. Г. Самоїленко

А. М. Боровик

Г. В. Боряк

Є. М. Луняк

О. Б. Коваленко

О. О. Маврин

О. П. Моця

Ю. А. Мицик

А. М. Остряк

С. О. Павленко

В. М. Половець

Г. В. Палакін

С. М. Свистович

Т. В. Чухліб

К. М. Ячменіхін

Редакційна рада

І. М. Аліфіренко

О. Я. Гранін

Г. Ю. Івакін

С. Л. Лаєвський

Д. М. Лозовий

В. В. Мельничук

П. М. Мовчан

М. О. Носко

Н. Б. Реброва

І. М. Ситий

Ю. О. Соболь

О. П. Реєнт

В. Ф. Чепурний

Випусковий редактор

О. В. Ткаченко

Журнал видається за
фінансової підтримки
Чернігівської
облдержадміністрації.

Засновники –
Чернігівський національний
педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка,
Всеукраїнське товариство
«Просвіта» ім. Тараса
Шевченка,
Інститут української
археографії та джерело-
знавства
ім. М. С. Грушевського
НАН України.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Чернігівського
національного педагогічного
університету імені
Т. Г. Шевченка (протокол
№ 12 від 27 червня 2018 р.)

СІВЕРЯНСЬКИЙ ЛІТОПИС

Всеукраїнський науковий журнал

ЗМІСТ

У ГЛИБ ВІКІВ

- Пилипчук Я., Бабенко О.** Чернігово-Сіверська земля
та татари (литовський період) 3
Тимів І. Битва під Журавном 1676 р. 15

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

- Сергєєв С.** Стан колишнього будинку чернігівського
архієпископа на поч. ХІХ ст. 30
Доценко А. Будинок полкової канцелярії в першій половині
ХХ ст., або Страсті за чернігівським архівом. 36
Рига Д. Руйнування споруди колишнього благородного
пансіону Чернігівської класичної чоловічої гімназії в роки
Другої світової війни. 53

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

- Панько С.** Забуті сторінки історії: Козелецький Троїцький
чоловічий монастир. 58

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

- Мицик Ю., Тарасенко І.** З нових документів до історії
Сіверщини (ХVІІ-ХVІІІ ст.) (частина 11) 63
Донесення Францишка Грабі, резидента-представника
великого коронного гетьмана Речі Посполитої Адама
Сенявського при дворі гетьмана Івана Мазепи,
до свого патрона (переклад та вступний коментар
О. Циганок) 94
Листи капітана Джеймса Джефферіса із шведської армії
до міністра в Уайтхолл (1708 р.)
(Переклад з англійської і коментар **О. Герасимчука**) 107

РОЗВІДКИ

- Казіміров Д.** До питання про формування міської міліції
в Чернігові навесні 1917 р. 126
Студьонова Л. Їм не поставили пам'ятників,
про них навіть мало хто знає 134
Половець В. Династія качанівських благодійників 142
Походяща О. Портрети гетьмана Івана Мазепи
з родинної колекції Бутовичів 150
Синельник І. Акція «Ніч у музеї» як зразок ефективної
комунікації з відвідувачами (на прикладі Чернігівського
історичного музею імені В.В. Тарновського) 154

ДОСЛІДНИЦЬКІ НОТАТКИ

- Пиріг П., Конопля Ю.** Доля вчителя
Стефана Поповиченка 159

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

- Павленко С. О.** Довженко: «Ви хочете сказати,
що я брехав?» 166

**ДОНЕСЕННЯ ФРАНЦИШКА ГРАБІ,
РЕЗИДЕНТА-ПРЕДСТАВНИКА ВЕЛИКОГО
КОРОННОГО ГЕТЬМАНА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
АДАМА СЕНЯВСЬКОГО ПРИ ДВОРІ
ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ,
ДО СВОГО ПАТРОНА
(переклад Ольги Циганок)***

Кореспонденція двох впливових політичних діячів – українського гетьмана Івана Мазепи та великого коронного гетьмана Речі Посполитої Адама Сенявського – здійснивалася 1708 р. двома каналами: безпосередньо і через довірених осіб-резидентів. Орест Субтельний опрацював українську частину цього листування, що збереглася в архіві Чорторийських у Кракові. Послання Адама Сенявського до Івана Мазепи та донесення Григорія Новицького, українського представника при дворі великого коронного гетьмана, як вважає О. Оглоблин, ймовірно, загинули під час знищення Батурина військами князя Меншикова у листопаді 1708 р. разом з усіма державними архівами козацької України**. Збереглися донесення Ф. Грабі (F. Grabia), резидента-представника Адама Сенявського при дворі Івана Мазепи, до свого патрона, написані у період з 3 лютого до 23 серпня 1708 р. шифром. О.Субтельний у виданні 1975 р. опублікував оригінали цих листів, їхню детальну анотацію-коментар англійською мовою та ґрунтовні примітки. Деякі з донесень збереглися в поганому стані, і Орест Субтельний мав труднощі з їхнім розшифруванням. Як пише дослідник, читабельність листів погана, як і якість паперу, на якому вони написані***. Нещодавно В. Пилипенко переклав листи Івана Мазепи до Адама Сенявського, тобто «прямий канал кореспонденції»****.

На основі видання О.Субтельного ми зробили український переклад донесень Ф. Грабі. На жаль, наша праця була утруднена тим, що багато польських і особливо латинських слів не фіксують навіть спеціалізовані словники (припускаємо, що вони неправильно відчитані або перекручені у процесі публікації). Неясні для нас місця у перекладі позначено «...?», слова, у точності передачі яких ми не впевнені, – «?», додане нами для зв'язності тексту поміщене в [], пропуски у виданні О. Субтельного – (...). Переклад латинських вставок виділений курсивом. Де не зазначено інакше, примітки в тексті листів належать О. Субтельному (подаються дуже скорочено з огляду на наявність англomовного видання).

Вважаємо, що українським переклад буде цікавий саме деталями, які дають уявлення про драматичні колізії напередодні Полтавської битви.

* Переклад здійснено за виданням: Subtelny O. *On the Eve of Poltava: the Letters of Ivan Mazepa to Adam Sieniawski 1704-1708*. Ukrainian Free Academy of Art and Science in U.S., New York, 1975 [Напередодні Полтави: Листи Івана Мазепи до Адама Сениавського 1704–1708. Редакція, вступ і анотація Ореста Субтельного. Передмова Олександра Оглоблина. Видано Українською Вільною Академією Наук у США. Нью-Йорк, 1975]. С. 93–112.

** Напередодні Полтави... – С. 12.

*** Там само. – С. 34.

**** Листи гетьмана Івана Мазепи, написані у 1708 р. до великого коронного гетьмана Речі Посполитої Адама Сенявського (переклад-реконструкція Пилипенка В.) // Сіверянський літопис. – 2016. – № 3. – С. 81–88.

© Циганок Ольга Михайлівна – доктор філологічних наук, професор (м. Київ).

Донесення Францишка Грабі

I

Ясновельможний милостивий добродію!

Його милість пан Квасньовський, поручик хор. Його милості пана Вільги, у справах своєї хоругви, розбитої козаками або волохами, був тут у Його милості пана Мазепа, у якого і я домовлявся про сатисфакцію з цього питання, яка не може бути надана без встановлення істини обома сторонами. Його милість пан гетьман сам відправляє свого комісара, і Його милість пан поручик зі свого боку призначив особу, а після отримання інформації, яка підтвердить звинувачення, має бути *проявлена* належна *твердість* і дана всіляка сатисфакція, і будуть покарані грошовим штрафом, а *також у кримінальному порядку*, якщо виявиться те, на що скаржиться пан поручик.

Його милість Пан Мазепа вважає, що Ваша милість пан і добродій причетний до цього зіткнення, бо відправив зазначену хоругву у Брацлавське воеводство, яке *в даний час* не у володінні Речі Посполитої.

Ти писав, дуже милостивий пане і добродію, *безпосередньо* сюди, щоб коронне військо могло безперешкодно перебратися ...? річку Морахву, і це стосувалося ще п'ятнадцяти миль за Морахвою, але тамтешні козаки мають звідси наказ не пропускати військо за ту ріку. Губернатори тамтешніх володінь також самі ...? козаків. Усно Його милість пан поручик зробить більш детальне донесення про те, яку він тут отримав резолюцію, а я місцеві події так *із перших уст* [прокоментую]. Повернувся сюди від волохів посланець, який був і у сераскера Юсуф-паші*. Він *повідомляє*, що зазначений сераскер розмістив турецьке військо по обидва боки Дунаю, повністю готове до війни. Турецький султан готує великий морський флот, але куди його спрямує, чи на Біле, чи на Чорне море, і у який похід, *невідомо*. Білгородська орда запасається кінями і робить всілякі військові приготування, але з яким наміром, визначити важко.

Тут мають інформацію, що від Порти до шведського короля, чи до його союзника після відправленого посла не було до цих пір жодного, *навіть* приватного, посольства.

З Москви сьогодні надійшла інформація, що Його милість цар вирушив із Мінська до Вільна, куди і війська стягуються, яким наказано готуватися до вирішальної битви. Місцеве військо, сповіщене вже кількома вістовими, знаходиться у бойовій готовності, його милість пан гетьман тільки чекає *зверху* наказу, коли і куди має направитися. *На основі вищесказаного* доповідаю Вашій милості панові і добродієві, що настійливо прохаючи його милість пана гетьмана, щоби був такий самий представник біля Вашої милості пана і добродія, зробив висновок із чіткої відповіді його милості, що він *повністю проти цього*, бо бачить якусь невідповідність у тому з *тієї причини*, що є представник Його милості царя у вашої милості пана і добродія, і віддає перевагу тому, щоб це було ...? із Його милістю царем мати свого представника, коли є від Його милості царя. У цьому пункті послав за рішенням, якого якби не було, покійрно прошу Вашу милість пана і добродія розпорядитися, залишатися мені тут чи ні, *я у даний момент* очікую на це. Його милість пан Мазепа наказав мені писати про шифр, із виразної волі якого прошу [про це] Вашу милість пана і добродія, *решта доручаю* усному донесенню Його милості пана поручика, а сам залишаюся, доки житиму,

Вашої милості пана і добродія
приятним і найнижчим слугою
Ф. Грабя
3 лютого 1708 р., Батурин
Рукопис 5892, номер 12937

II

Ясновельможний милостивий добродію!

Так розумію, що мій лист, написаний *на тему* перехопленої пошти вашої милості пана і добродія, відправленої до мене, потрапив у руки вашої милості пана і добродія. У ньому я заявив, що отримав лише розірваний конверт із газетами і рукописними *копіями* листів Його милості царя і Його милостей панів державних урядовців.

* Юсуф-паша був сераскером Бендер.

Звідси послано розслідувати, хто є *причиною [цього] вчинку*, також і з боку Вашої милості і добродія потрібне *розслідування* між кур'єрами, *щоб заздалегідь подбати про конфіденційність* листування у майбутньому. Зміст листа, датованого 29-м цього [місяця], що *містить? пояснення* повідомлення із-за *суворої мови* Вашої милості і добродія до Його милості пана гетьмана щодо предмету *суспільного значення?*, і з мого донесення є *достатньо ясний*, ... хоч? до цих пір був дуже гіркий, [він] справив *надзвичайно сильне* враження *внаслідок зазначеної мови*. Листи до Його милості пана Тауша відправлені посильним, вони, звичайно, *пов'язані* з листом Вашого пана і добродія, писаним 5 [числа] *поточного* [місяця]. Я доповів по всім пунктам, які Його милості паном гетьманом вирішуються таким чином. Що Ваша милість пан і добродій на сьогоднішній день відмовляється від *присутності по цей бік**, *необхідне* пояснення [цього] – повернути Україну і прислати підкріплення, але швидше хочеш дочекатися наказу щодо цього питання від Його милості царя, і що ваша милість пан і добродій дуже ...? того наказу, Його милість пан гетьман радий. Досі *без жодної шкоди ним нехтувалася*, а як тільки отримає той наказ, заявляє про повну *готовність* виконати без найменшої затримки і найменших труднощів. Перша настійлива претензія на попередню тему схвилювала його милість пана гетьмана, але вже повністю заспокоєна тим, про що я сказав вище. Його милість пан гетьман не перестає набирати своє військо, і не боїться його розвалу *внаслідок довгого маршу*, як на підставі того, про що висловився його милість пан і добродій, так і з огляду на військову пору, що наступає, і *при сприянні* її і передбачливої Вашого пана і добродія інформації готовий [був би] на вияв цього послати підкріплення...?, якби не *так хочу, так наказую*, якого *дуже строго* має дотримуватися, як про це вже *достатньо* я писав у перших листах. Про вирішальну битву Його милості царя *абсолютно* і тут нічого не чути, хоч із того боку часто надходить кореспонденція. Щодо наказу, то тут треба зважати і на віддаленість місця, і *небезпеку*, боронь Боже, шкідливих *для суспільного блага* наслідків, які *в цей проміжок часу* могли виникати, але Його милість пан гетьман не може тому *запобігти* без волі і чіткого розпорядження Його милості царя, *від якого повністю залежить*, від якого щодо Ягорлику**, якщо буде мати наказ, зобов'язується його *ревню* виконати.

Щодо рішення з приводу скарг, то звідси послані комісари до Брацлава з усіма *повноваженнями приймати рішення*, їм доручено *сміливо* контактувати з комісарами Вашої милості пана і добродія. Співчуття з приводу болю в руці, як стає зрозумілим із листа до мене, Його милість пан гетьман дуже радо приймає, зобов'язуючи мене до таких самих великих почуттів. Він подякував, уже трохи прийшов у себе, і знову на днях стався рецидив тої самої хвороби, особливо сьогодні, як він мене повідомив. Інформації про Його милість пана старосту жмудського, яку я повідомив Вашій милості пану і добродію, *повністю* вірити, бо вона і сама по собі безсумнівне донесення, і *підтверджується* з двору Його милості царя, що не залишилося при ньому більше семи хоругв***. А сам його милість староста, коли зіткнувся із силами неприятелів, а йому заборонили збирати доходи із своїх помість, звернувся до Його милості царя щодо доходів із Могилевських маєтків для свого існування. Йому відмовили, але дали чотири чи п'ять тисяч рублів, і зараз знаходиться при дворі Його милості князя Меншикова у тій самій справі. Зовсім не чути, щоб хоругви князя Вишневецького**** ...? приходили до його милості старости жмудського. Щодо хитрості сераскера, то [за ним] тут добре стежать, і часто надходить інформація про його дії, і хоч представник його милості царя, який перебуває у Порті, повідомив, що там немає ніяких приготувань до війни, *слід боятися*, щоб Орді не дозволили чинити якісь диверсії, ніби без відома старших. Турецький посол повернувся від шведського короля з великими подарунками, окрім того, повіз до Порті ще два каравани різних подарунків для магнатів і державних урядовців турецького султана. Чув я і те, що він, будучи у волоського

* У Правобережній Україні.

** До кінця XVIII століття по річці Ягорлик проходив кордон між Річчю Посполитою й Османською імперією (О.Ц.).

*** Жмудським старостою у 1684–1709 рр. був Г.А.Огінський, у 1709 р. був призначений польним гетьманом литовським. Він підтримував проросійські настроєну частину литовської шляхти.

**** Михайло Сервацій Вишневецький – великий гетьман литовський.

господаря, признавав справжньою ...? при Станіславі і дивувався, чому Річ Посполиту представляє *невелика кількість* польських сенаторів із тих, які підтримують Його милість царя. Звідси явно виступає *прихильність того посла до протилежної сторони*. У місцевому дворі *поширюється інформація*, що греків велено карати і ув'язнювати за таємне листування з Його милістю царем, і ніби те саме сталося із одним із патріархів.

Тут вважають, що хоч [таку] велику війну, як та, що була під Віднем і *тому подібне*, Порта не має на думці, але може [розпочати її] Білгородська орда, яка є istotною силою при нинішній кон'юнктурі, коли кожний сераскер до того прикладає зусилля. За декларовану охорону маєтків Вашої милості пана і добродія та його приятелів за наказом Вашої милості пана і добродія я особливо дуже дякував Його милості панові гетьману і доповів, що ти, пане і добродію, добиваєшся у царя звільнення Його милості пана Вольського*. Загін в Дубно швидко може стати, бо в *даний час* у значній кількості знаходиться біля Немирова, звідки за два дні [може з'явитися] *у визначеному місці*, якщо прийде наказ. У повернення Його милості короля вірять, але не так швидко, бо *перв війни***, якого добивається у Його милості царя, ще йому не посланий, а без того не може нічого починати, а коли старі війська продав?, знову здається найманцем?, *що небезпечно*. Дуже добре, що Ваша милість пан і добродій відправив посильного до Його милості царя за наказом у цих справах *завчасно*, бо звітси по те саме [посилають вже] *кілька разів, із доказами* його необхідності *для суспільного блага*, і листи Вашої милості пана і добродія, писані з цього питання, посилалися *у копіях*, але жодної не дано відповіді, ані рішення, і завше ця пропозиція *обходитья мовчанкою*. Повернувся Його милість пан полковник Скоропадський, який їздив від Його милості пана гетьмана у різних нагальних його справах, і *мав у доручення серед інших* настійливо просити наказів як *у справі* України, так і підкріплення. [Він] не привіз жодного рішення, виправдовуючись тим, що застав Його милість Царя, коли той вирушав у Петербург, і мав тільки кілька годин вільного часу до зустрічі, на якій не вистачало йому стільки часу, аби міг по-справжньому поговорити на цю тему з його милістю царем. Ледве інші питання зміг *довісти*, щоб було коротко. Я чув у місцевому дворі, що Його милість пан стражник коронний писав до сераскера, прохаючи його, аби наказав орді перешкодити його милості тутешньому гетьманові, про якого він має інформацію, що той іде з усім військом на Волинь *із наміром діяти вогнем і мечем*. Його милість пан коронний кухмістр уже знаходився у Яссах, квапиться [назад] удень і вночі, бере усюди коней за потребою, а де стільки дістати не може, *не жаліючи* своїх коней, *продовжує* розпочатий шлях. Від його милості пана київського воеводи також поїхав у Порту Його милість Пан Хмонтовський при послі турецькому, який саме повертався. Війська Його милості царя *у даний момент* стоять *у такому порядку*: кавалерія біля Могилева, де знаходиться сам пан князь Меншиков, піхота-інфантерія стоїть у ряд, почавши від Вітебська до Полоцька. Його милість цар на ці свята усю свою сім'ю мав відправити з Москви у Петербург, де нещодавно найнятий француз мав виставляти *для показу* феєрверки, за вправністю, *як кажуть*, рівного йому у Франції нікого немає. Його милість пан гетьман тут у Білій Церкві 7 квітня влаштував парад. Коли він виїжджав, *як аплодисменти* із замку били гармати, і десь півтора десятка полків піхоти салютувало, так що і сьогодні вранці [ще так] діялося. Сьогодні? тут на французький манер стояли ...? сини Його милості пана канцлера Головкина, повертаючись із чужих країв і запрошені на свято Його милістю паном гетьманом, сьогодні їх приймали урочисто при частих гарматних залпах, у обох достатньо досвіду. *Іше* доношу в *додатках*, а зараз залишаюся

Вашої милості пана і добродія
приятний і найнижчий слуга
Ф.Грабя

У Білій Церкві, *дня 16 квітня* 1708 р.

Р. С. Жалівся переді мною Його милість пан гетьман, що Його милість пан

* Польський дворянин, посол С. Лещинського, якого Мазепа 1705 р. арештував і передав царю.

** Русійна сила війни (про необмежені грошові засоби) – Ціцерон. Філіппіки, V 2 (О.Ц.).

представник його не має *доступу* до вашої милості пана і добродія, і став при цьому дуже нарікати на московських представників, що вони ...?

Знаю *дуже достовірно*, так догадуючись із *розкладів перед діями*, так і з інформації, яку мені вдалося отримати *збоку за дуже велику суму*, що Його милість цар України не віддасть, хіба всупереч його бажанню і буде вимушений, бо зичив би собі бачити її під Львів, якби до цього прагнув місцевий гетьман.

Було тут чути, що Його милість пан гетьман має повернутися до Батурина, щоб готуватися до військового походу, але ця *чутка* почала *затихати*, а якби вона знову зараз *повернулася*, а пропозиції Вашого пана і добродія якби не були прийняті, *я б повернувся* раніше.

Просьть інформацію, тому що тут більше вірять, що усім військам накажуть піти до Москви, ніж, *щоб об'єднати зброю*, мали [йти] до Польщі, а якби туди пішли, припинитися б мало *продовження* теперішньої кореспонденції. Побоюватися треба, аби (...) *в часи* цар не помирився зі шведським королем на теперішніх умовах, і хоч він поновив договір із Августом і королем, однак може віддати *Августу послугу за послугу*, якби на (...) була тяжкою?, а саме коли була яка нова революція у Польщі, про що *дослівно* чув із уст в Києві, до свого повернення. Печерська фортеця у Києві *турботою і старанням* Його милості пана гетьмана Мазепи значно укріплена, як високими і міцними валами, так і густо поставленими гарматами, так що і сам Київ перевищує московський кремль за фортифікацією, яка відбулася цього року. Питав мене Його милість пан гетьман, чи маю шифр [для кореспонденції] із Вашою милістю паном і добродієм, і *сказав*, що він потрібний, для донесення особистих тем, про які *відкрито* писати важко, так що покладаюся на Вашого пана і добродія, прошу прислати. Більше не маючи, що повідомити, крім того, що залишаюся в *гнітючому очікуванні* наказів пана

Вашої милості пана і добродія
приятний і найнижчий слуга
Ф.Грабя

Щодо того, щоб віддати Україну, то я отримав усну заяву, що без наказу з власноручним підписом царя, вона у жодному випадку не буде повернена, навіть якщо *зовсім недавно* ти писав, що Його милість цар за повернення (...) старався повернути.

Номер 12938

III

Ясновельможний милостивий добродію!

Я отримав перший лист Вашої милості пана і добродія, датований 4-м *поточного* [місяця], при теперішній диспозиції тутешнього війська, а в ньому вміщений ключ для читання витягу-коду, за допомогою якого усе, що маю у ньому *вставлене* для мене за наказом Вашої милості пана і добродія, *приєднане*, [як] *доказ* у моєму додатку...?, *після написаного* тут вставлене, буде чудово *виражено*.

Його милість пан гетьман, отримавши розпорядження царя, кілька разів підтвержене, аби він із військами повернувся до Києва, пройшов із минулого місяця миль три, однак так, що марш до того місця не видається ще таким, що не можна повернутися назад, і *залишається* на цьому місці вже кілька тижнів, *маючи намір затриматися* з огляду на Августа, який, якщо вийде, сподівається на наказ з'єднатися з Вашою милістю паном і добродієм, бо той, який має зараз, даний у той час, коли двір Його милості царя, [як виглядає] на підставі усяких вістей, *утратив надію на повернення* Августа, який, якщо прийде, розумію, що Його милість пан гетьман із військом *допоможе* йому, то ж я маю *настроїти його спосіб думок* таким чином, щоб не чекав розпорядження. Посилає тепер *на додаток* до висланої партії сім тисяч чудового війська під командуванням свого родича Його милості пана Маковського (К.Мокієвського. – О.Ц.), який скоро має рушити, тільки козаки чекають на своє борошно, яке для них вибирають по навколишніх містечках.

Від військ Його милості царя вчора *повернувся* посильний Його милості пана гетьмана, який привіз вістку *про битву* Москви зі шведами, яка військовою хитрістю

(...), що під час самої битви у несподіваному місці зробивши переправу, зайшли в тил його милості пану Репніну, полк якого найбільше був у поганому стані, і тією штукою перехитрили, втративши, *як кажуть*, більше чи стільки саме своїх людей, певним є те, що на 10 штук гармат утратила Москва одного генерала і *близько* тисячі людей. Загинули два шведські генерали, про що, розумію, Ваша вельможна милість пан і добродій маєш точніше донесення в листах із двору, які Його милість пан гетьман посилає через *того, який приносить теперішні*, ось чому я навмисно *більш стисло [пишу]* на цю тему. Його милість цар *у даний час очікується* у своїх військах, які на Дніпрі задумують чинити опір неприятелеві, не допускаючи його до переправи, над якою мають окопатися, чого шведи не сподівалися, і коли побачать ті в Москві, *буде прийняте* тут рішення, що короля Станіслава із силою війська повернуть, і цілою силою шведи підуть проти Москви, про яку знають через «язиків» та іншими способами, що має сім тисяч війська кавалерії і піхоти. Про його милість пана коронного? кухмістра є підтвердження, що він поїхав, нічого не зробивши, і зовсім тихо щодо того, щоб Порта мала триматися тамтої сторони.

Частину бунтівника Булавина, що складалася з 500 осіб, Його милості пана гетьмана кавалерійський загін розвідників *дуже відчутно* у тих часах знищив, полковника з того боку відстрілив, і щось мало людей загинуло, а тамтої загін, *повністю* знищено, мало хто втік.

Припровадили сюди панів генерального суддю Кочубея та Іскру, які були послані Його милості пану гетьману від царя. Учора *публічно* читали грамоту Його милості царя, у якій *оголошувалась* тому краєві і цілому світу *невинність* Його милості пана гетьмана, і у ній же *дослівно додано*, щоб *смертю* вони *спокутували* свою *провину*. З ними ж приїхав Його милість пан Вельямінов, стольник царської високості, який має розпорядження не від'їжджати, поки не побачить *виконання* розпорядження. Його милість пан гетьман *прикладав зусилля*, щоб [вони] могли бути *вільні* або ж *жили на засланні до самого кінця*, але про це не дали й мовити, і, звичайно, негайно *відбулася* *стра*та.

Виклавши це насамперед, решту я додаю у постскриптим, а тут пишуся у військовому таборі під Росішкою *дня* 26 липня 1708 р.

Вашої Милості Пана і Добродія
найнижчим слугою
Ф.Грабя

P. S. Самому Вашій милості пану і добродію дуже конфіденційно доповідаю, що довідався від Його милості гетьмана *під присягою*. Не можна описати його добрих почуттів до Вашої милості пана і добродія, у яких він запевняє через мене Вашу милість добродія.

По друге, Його милість пан гетьман має звідусіль вісті, одностайні у тому, що Август не повернеться до Польщі, і сам він на основі різних джерел, обміркувавши все, такої самої думки, подаючи між іншими і той аргумент, що король Август, маючи велику *особисту ненависть* до князя Меншикова, бачачи в даний момент його керівництво усіма військами і державними урядовцями, і владою, врученою йому *зверху*, не може впевнено *покластися* на московську протекцію.

Оскільки тоді Август не повернеться, Його милість пан гетьман *найщиріше радить* Вашій милості панові добродієві, щоб за прикладом короля Собеського *при сприянні* теперішньої кон'юнктури взяв на себе *управління* Короною, для чого подає такі способи. Його милість цар, хоч досить *прихильний* до Вашої милості пана і добродія, і Його милості панові гетьману *відомо*, що був би з того *всіляко* задоволений, і він би приклався до цієї справи, однак він обіцяє своїм довір'ям *спонукати* його до цього. Друге. Своім проханням він *клятвено заявляє* не тільки *про допомогу* усього свого війська у зв'язку з цією справою, але й обіцяє *підтримку сусідів*, які до нього дуже *прихильні*, заявляючи, що швидше і більше на його переконання вчинено там, ніж для Його милості пана коронного кухмістера. Третє. Всілякими способами, *усякого роду* і які тільки потрібні *можуть бути вимислені* і (...) до тієї справи ...?, Його милість пан гетьман *запевняє*, що він на таку *послугу спроможний*, *бажає* цього, і *навіть дуже хоче*,

також засобами своїми бажаючи щиро служити Вашій милості панові добродієві *у цьому*. Щодо цієї пропозиції, чи ти, Ваша милість пане і добродію, приймеш її чи ні, *прагне* Його милість пан гетьман чесного рішення, аби завчасно міг планувати. Якщо король Август прийде, придасться у тій справі *усіляка допомога* Вашої милості пана добродія, об'єднатися з Вашою милістю паном добродієм, якого взаємно просить про такі самі дружні відносини і довіру, в усіх як приватних, так і суспільних справах, рекомендуючи те, про що йшлося в моєму листі від 15 поточного місяця, точніше, у приписці до цього листа. Його милість пан гетьман розуміє так, що шведи, побачивши теперішнє несподіване московське рішення, про яке я писав у листі, повернуть і ті війська, які пішли у Підляшшя і до Бреста, і усією міццю підуть проти Москви, оскільки знають про *багаточисельність* їх сил, а при такій кон'юктурі зичив би *цю справу розпочати*.

Які б ти, Ваша милість пан і добродій, не знайшов способи *для цілісності і порятунку* Речі Посполитої і які б заходи ти не ужив, він обіцяє допомагати. Що б [іще] на цю тему Вашій милості пану добродієві можна було донести, не можна написати. А що тут писалося, я обіцяв, що Ваша милість пан добродій збереже у таємниці, і *попередньо поклявся у цьому перед розп'яттям*.

26 липня 1708 р., табір біля Росішки

Номер 12946

IV

Ясновельможний милостивий добродію!

Я отримав відразу три листи Вашої милості пана і добродія, два *датовані другим і сьомим числом*, а третій – через свого посильного *від 6 серпня*. Їх зміст за наказом Вашої милості пана і добродія я доніс до Його милості пана гетьмана, засвідчивши взаємну підтримку *його справи* з боку Вашої милості пана і добродія. Він, присягаючись сумлінням, честю і гонором, знову засвідчує свою приязнь до Вашого пана і добродія тощо. Мене попросили тримати в як найбільшій таємниці те, про що пишу *нижче*, і я присягнувся у цьому Вашої милості пана і своїм власним сумлінням. Насамперед він знову висловлює засторогу, донесену мною до Вашої милості *кілька разів* у листах, аби не брав собі за правило покладатися на московитів із таких причин. *По-перше*, Його милість цар зараз ніби забувши як про польські справи, так і про Августа *дбає лише про те*, щоб урятувати власну державу і про власні інтереси. Це *явно видно* і звідти, що Його милості пана гетьмана присланим *зовсім недавно* через посильного-капітана наказом усе військо розбрів, бо, маючи такий *наказ, згаданий вище*, він сам відібрав що краще військо і повів до царя, залишивши при Його милості панові гетьманові недосвідчений молодняк без коней і зброї, 2800 [осіб], не взявши у Москву, і сердюків там нас пішло 15000 доброго війська. Місцевому війську, скерованому на Дон, після приборкання на Дону тамтешньої сваволі, *доручено* іти до Його милості царя, звідки *ясно видно спустошення* тутешнього краю, і, звичайно, як *наслідок*, Польщі *слід сподіватися* того самого. Друге. Із *доданого листка достатньо стане відомо* Вашій милості пану і добродієві *про сумне теперішнє становище* (...), про що коли довідається Август, певно не вийде до Польщі, а якби і вийшов, то не буде *спроможний чинити отір* шведам, і коли Його милість цар [буде] на теперішній відстані, не надамо ні військової, ні грошової допомоги, на яку він сподівається. А до того ж *найдостовірніше* [відомо], що *неприхильно до нього настроєний* князь Меншиков буде перешкоджати його справам. Тоді з тих і інших роздумів тут *впливає*, що *повернення* Августа принесе тільки остаточну загибель краю і ...? війни. У такій ситуації і круговороті Його милість пан гетьман *клянеться* Вашій милості пану і добродію у приязні, (...) якщо її знайде у Вашої милості пана, аби йому дозволив щиро і по-дружньому, дозволив *відкрити душу* і наміри, про свої заявлені і те, і друге робити [в унісон] із Вашою милістю паном. Якщо ти, Ваша милість пане і добродію, маєш намір не відступатися від Августа, просить завчасно його попередити, аби об'єднав із тим свій спосіб думок ...?, а якби Ваша милість пан і добродій зважився на *протилежні думки*, і до того [надасть] чесно *усяку допомогу* сили способів своїх із приєднанням цілої України, яка залишається у його володінні, *до тіла республіки*, не чекаючи на це наказу, і як тільки

Ваша милість пан відкриєшся із тим рішенням своїм, відразу ж на доказ справжньої своєї сили, приєднанням обіцяє дозволити Вашому милостивому пану забрати Задніпрянську Україну і способи для відкликання військ своїх, які *в даний момент* залишаються при царі, і згромадження більших, і з ними *при нагоді* об'єднатися з Вашою милістю паном, також для підтягнення донських козаків *в один спосіб думок* із собою, і приєднання їх краю до Речі Посполитої. Я щоденно бачу невимовне незадоволення московським протекторатом як його милості пана гетьмана, так і *всіх і кожного зокрема*, [дунає] їх *всенародний голос*, що через [нього] Вашого милостивого пана *республіка зазнає шкоди*, а сам Його милість пан Мазепа власними устами, виражаючи свій жаль і незадоволення Москвою, повідав приблизно таке: якщо Ваша милість пан воевода белзький не скористається такою потрібною *для сусільства* і для слави свого імені *на віки вічні ...?* нагодою, то йому треба буде відповісти *перед Богом і Річчю Посполитою*. Тепер як свідчення правдивості свого почуття, подає ваша милість пан те рішення застереження, яке йому *конфіденційно* з двору певний державний урядовець по секрету прислав, тобто що Його милість цар і король Август *не довіряють* Вашому милостивому пану, *припускаючи*, що Ваша милість пан через їхніх милостей панів Любомирських прагне здобути довір'я у противної сторони. Вони настійливо дбають про те, щоб військо якщо не ціле, то хоча б половину відірвати від Вашої милості пана, і вже зробили розпорядження щодо цього, приблизивши тих, які знаходяться поряд із Вашою милістю паном, взялися це доказати. Вони взяли на те у короля Августа 50 тисяч талерів через Шпігеля?, писали зараз до двору про те, *якими способами і засобами* мають це чинити. Повідомили через того самого, що вже одного військового начальника *кутили*. Для того, щоб дати Вашому милості пану і начальнику точнішу інформацію *щодо цього*, я вирішив запропонувати Вашій милості пану і добродію, щоб Ваша милість пан прислав [когось] до Його милості пана гетьмана, вдумавши якийсь повід, *що буде очевидним*, зобов'язавши його хоч би *присягнути, у великій таємниці* (однак так, аби про цю експедицію ніхто, а саме пан Дашков, не знав), Його милість пан гетьман дозволив, щоб йому усно *імена та прізвища вищезазначених підлеглих* відкрити. Він покаже також *докази, яскравіші за світло*, як *підступно* поводить себе цар із Річчю Посполитою, він навіть не думає віддати України, а був би радий бачити її під Львів і далі, про що він до цих пір *дбав*. *При такій умові* це і навіть більше буде *роз'яснено*, якщо ти, Ваша милість пане, прилучишся до *союзу душ, зброї і почуттів* із Його милістю паном, що він же, *розкривши душу, буде намагатися донести*, які йому і я *більш ясно* оповім, чого *достатньо* не можна виразити пером. Його милості Дашкову послано *зовсім недавно* від двору соболів і грошей, щоб довідатися від інформаторів *про таємні замисли* Вашої милості пана і добродія, на що треба звернути увагу. Учора прийшов наказ до Його милості пана гетьмана від Його милості царя, або *на підкріплення* до вже посланого у Польщу загону відправив три тисячі козаків, але він не може цього зробити у зв'язку із зазначеними вище причинами, [не розуміє], на що б це молодняк придався, які були б наслідки цього, хіба на загибель краю. Прохаю, якнайнижче вклоняючись, щоб Ваша милість пан і добродій прислав з десятків, можна трохи більше чи менше справедливих і надійних людей, щоб возили мої листи до Вашої милості пана і добродія, бо пошта не завжди, як бачу, дійде вчасно, а Його милість пана гетьмана важко вчасно турбувати проханнями надати посланців, без яких, ведучи кореспонденцію, важко обійтися. Тепер відсилаю повторного мого посильного до Вашої милості пана і добродія з цим листом, трохи тут писав у зашифрованому вигляді, не раз Ваша милість пан і добродій [радив] користуватися шифром, бо я наперед добре зважую речі, якщо пишу, керуюся *не власною вигодою*, так що милостивий пане не сумнівайся, що Його милість пан гетьман дійсно так думає на цю тему. Його милість пан гетьман дав би мені посланця для того листа, але не міг на це зважитися, щоб не викликати підозру, так що, *звичайно, необхідно*, аби пан Дашков про теперішнього мого посланця не знав і ніхто при дворі, щоб якимсь чином до нього не дійшло і до пана Коршака. Є достовірна інформація, що князь Меншиков у військовому таборі в царській церкві наказав одному священику, який публічно,

на очах майже цілого війська виголошував проповідь, під час неї оголосити, що скоро Господь Бог дасть мир, що не могло бути *без таємного задуму*. Його милість пан тутешній гетьман з рештою війська свого, з Москвою, сердюками і гарматою знаходиться *в цей момент* тут, сім миль від Києва, вже кілька днів тут *залишається*, має наказ не віддалятися від Києва. За розпорядженням Його милості пана гетьмана прочитали мені лист князя Голіцина, генерала гвардії, *тобто близької* до Його милості царя особи, писаний до місцевого київського коменданта. На моє велике прохання дозволено мені перекласти з московської мови на польську витяг із нього, а я шифром Вашому милості пану і добродієві, додавши до цього, посилаю *як інформацію про теперішнє становище Москви*, яка вже надумала палити власну державу, не думаючи про опір [шведам], який же *при теперішньому стані* справ має бути на руку нашим суспільним інтересам, королеві Августу військового підкріплення для далекої дистанції *у цей час* дати не може, *йде до того*, що це звалить на Його милість пана гетьмана, який тепер повністю *обеззброєний*, як я про це *більш детально* згадував вище. *На підкріплення* київському гарнізону за наказом залишив пан Мазепа Гадяцький полк, що складається із двох тисяч осіб, яких Москва, що там само залишається, розібрала між собою і щоденно по-своєму муштрує. Тут *передбачають*, що те саме станеться і з військом, посланим зараз, до чого тут *усі разом і кожний зокрема відчують відразу*, і були б раді скинути це ярмо, яке їм тут *накидають* у теперішній революції, чекаючи для цього слушної нагоди, і маючи особливу надію на протекцію Вашої милості пана і добродія. Прочитав у адресованому мені листі Вашої милості пана і добродія про *несхвалення* листування з паном львівським поштмейстером, яке я розпочав *за згодою* самого Вашої милості пана і добродія, і воно мені потрібне, бо *інакше* я б нічого не знав *із суспільних подій*, про що до цього часу дізнавався від нього, а до того будь *невний*, Ваша милість пане і добродію, що я знаю, як і що маю до нього писати, і я не веду з ним таємного листування, а завжди пишу те, *що йде на користь* спільним справам. А якщо не буду мати допомоги від Вашого милості пана і добродія в тому, щоб забирати кореспонденцію, тоді відмовлюся від неї, хоч і дуже потрібний для інформації (часом і для самого Його милості пана гетьмана). Повідомивши це, *решту* залишаю для усного донесення посланцю від Вашої милості пана і добродія, якого гаряче виглядаю, залишаючись

Вашої милості пана і добродія
найнижчим слугою Ф. Грабя

В таборі під Русановим,
23 серпня 1708 р.

№ 12949

V

Ясновельможний милостивий добродію!

За наказом Вашої милості пана і добродія, вираженим у адресованому мені листі *від 14-го поточного* [місяця], я настійливо просив разом із Його милістю паном Країнським Його милість пана, у Його милості пана гетьмана будучи, прислати якнайшвидше підкріплення, а Його милість пан Країнський показував лист Його милості князя Меншикова, писаний до Вашої милості пана і добродія, на додаток до цього прохання. Його милість пан гетьман виправдовується тим, що цей лист було написано тоді, коли ворог ще був за Дніпром, і увесь розклад сил при дворі був інший, які, коли [ворог] переправився, стали недійсними, *і таким чином*, як пишу *нижче*, *той, хто доставить цей лист*, доповість усно більш *детально* про рішення Його милості пана гетьмана. Не сумніваюся, що потрапив у руки Його милості пана і добродія лист, писаний моїм посильним *23 числа поточного* [місяця], у якому я чітко доніс *достовірну думку*. Повторяю [слова] Його милості пана гетьмана також у цьому листі, додаючи за його *дорученням молитовне звернення*, щоб Ваша милість пан і добродій зміст цього листа зберігав у найбільшій таємниці тепер і *у майбутньому*. Я за наказом Вашої милості пана і добродія присягнувся. Я запевнив Його милість пана гетьмана

іменем Вашої милості пане і добродія, від якого він взаємно, щоб він *взаємно* розкрив йому свої *наміри*, об'єднуючись *у тому й іншому сенсі* з Вашим паном і добродієм, *укрітити дух*, маючи те правило, щоб *захистом* Речі Посполитої, забезпечити собі ...? на подальше життя, і пошани, якою *володіє*. У силу свого почуття він застерігає Вашу милість пана і добродія, або *на підставі* московського союзу не надіявся на жодні суспільні і приватні справи, бо *у цей час* Його милість цар *дбає про власні*, і що б при цьому розкладі сил двір не обіцяв Його милості пану і добродієві, він це робить *для власних інтересів*. І ту битву з Литвою, до якої *спонукає* в листі, присланому від Вашої милості пана і добродія, князь Меншиков, перешкоджаючи *єдності душі і зброї* в Польщі, яка, як він розуміє, шкодить його інтересам, що достовірно ...? Август через ті особи, які [вказані] в постскрипті до мого листа від 23 серпня, адресованого Вашій милості і добродієві, виразився, [що] *хочуть* відірвати військо хоч частково, і вже на те взяли від Августа 5 тисяч талерів, про що тепер точніше довідався, що не 50, а 5 тисяч талерів на те дано, ще дві близькі особи тим займаються, чії імена мені не розкрито, але на цю тему мені веліли висловити дуже щирі застереження. Не може Його милість пан гетьман *достатньо* надивуватися тому, що Ваша милість пан і добродій, який на власному досвіді багато раз переконався, як здійснюються московські декларації, вичитуєш його у теперішньому листі і усно через пана Країнського, що князя Меншикова гарантія, яку він надає листовно Вашому милості пану і добродієві *на предмет об'єднання зброї* Його милості пана гетьмана з Вашою милістю паном і добродієм, буде реалізована. Хоч я не раз доповідав Вашій милості пану і добродієві, що двір щось інше сюди пише, а щось інше до Вашого милості пана і добродія, якого як і якими аргументами має легковажно трактувати звертання за допомогою, Його милість пан гетьман точну завжди має від двору інформацію. Тут був посильний офіцер, якого застав *той, хто доставив цю інформацію*; він привіз Його милості панові гетьману наказ від царя, аби *як підкріплення* посланого до Польщі війська направив ще три тисячі козаків до Поль (...), ... де вони мають чекати на наступний наказ, і пустити туди *ж дуже швидкими переходами* до Польщі, і там Його милість гетьман щоб пустив чутку, що стоїть над Прип'яттю, у повній готовності до маршу в Польщу, з усім військом, якого мало має при собі, щоб діяти?, щоб ішов *углиб* України, не дозволяючи ворогові давати звідки завгодно провіант, і палити той край, у який би мав наступати, так само псуючи і топлячи збіжжя, млини і жорна, щоб молоти. У Чернігові тим самим наказом *додано*, щоб формував склад, на 15 тисяч осмачок, половину муки, а другу сухарів, там само наказано щодо фортифікації, бо вона не правильна, розрушати двори, яких рахують у тій окрузі на 60, з чого значна *буде* місцевим мешканцям шкода. Це також *доповідаю* Його милості пану і добродієві, що через *важливу розвідку* у різні часи від місцевої старшини я зрозумів, що усі вони *погоджуються у тому сенсі*, щоб позбутися московської влади, яка важча за неволю, як вони розуміють, *і по одному стверджують* те саме і здаються такими, що бажать полякам добра. Коли Його милість пан гетьман відправив військовий загін до Його милості царя, то хотів, підкорившись наказу, послати командирами одних полковників, від чого вони *одногосно* відмовилися, мовлячи, що ми хочемо краще тут гинути, ніж там іти на страту, на яку б нас наразили, і так пішли наказні. *Дуже ж прямо* Його милість пан гетьман просить Вашу милість пана і добродія, аби не маючи найменшого сумніву *щодо наявності* у нього щирого почуття, яке *викликає* до себе, Ваша милість пан і добродій розкрив йому взаємно свій задум і об'єднав з його [планами], якщо тільки *встигне*, поки той край при наступі неприятеля не стане попелом, і поки не будуть втрачені можливості, якими це *саме зараз* він міг би *реалізувати*. Все, що у вищезгаданому листі згадав, заявив, пропонував Вашій милості пану і добродієві *за дорученням* Його милості пана гетьмана *для суспільного блага*, усе це в *усіх пунктах і висновках, керуючись тим самим мотивом*, підтверджую і запевняю *у реальності виконання*, якщо Його милість пан і добродій *умову, йому запропоновану, щодо розкриття власної позиції виконав* і захотів *відчувати те саме*, то ти точно приєднав би цей край до Речі Посполитої із безсмертною славою свого імені. Для більш детального і точнішого донесення Вашому пану і добродію *усього сказаного вище* пришли, Ваша

милосте і добродію, якщо хочеш, посильного, *під присягою* зобов'язаного тримати [усе] у таємниці. А якщо все *запропоноване не співпадає з позицією* Вашої милості пана і добродія, тоді Його милість пан гетьман захоче залишитися в попередньому становищі, слухаючись Його милість царя. Сьогодні прийшла перевірена інформація від Стародуба, що шведи, переправившись через Дніпро і відійшовши від нього десь на п'ять миль, і десь на 16 миль швидко просунувшись, стали *мирно* біля Пропойська, і вже близько трьох тижнів *стоять на місці*, нічого не розпочинаючи проти військ Його милості царя, і не рушаючи з місця, бо і військо Його милості царя далеко від них відійшло, дороги поперекопувавши і спаливши за собою край. *У всьому іншому* на лист мій, згаданий вище, і на усне донесення *пред'явника цього* покладаюся, додаючи *замість кінцівки* теперішнього листа, що все тут написано за спонукую Його милості пана гетьмана, за чим якби що-небудь дало Вашій милості пану і добродієві *привід для незадоволення*, то щоб я через це не втратив прихильність Вашої милості пана і добродія, бо я, роблячи за достатньо [в силу] мого заняття, мушу все доповідати, *нічого не залишаючи нерозглянутим*.

При теперішній нагоді, повідомивши про це, залишаюся

Вашої милості пана і добродія
найнижчий слуга
Ф. Грабя

У військовому таборі під Русановим, 29 серпня 1708 р.

Номер 12950

VI

Монсеньйор!

Через кілька годин після відправлення моїм посильним *цього [листа]* прибіг посланий від Його милості царя з листами, і [також] від канцлера Головкина, у яких йдеться про те, щоб обидва підкріплення, те, що раніше і послане зараз, відправив під команду його милості пана Поцея*, *з таким смислом*, щоб нічого не доповідав Вашій милості пану і добродієві. А згаданий поручик має наказ вести ті підкріплення під визначене командування. Тоді таке застереження зі свого почуття [приязні] дає через мене Його милість пан Мазепа, а очільникам згаданих підкріплень дає наказ, аби слухалися чи усного, чи писаного розпорядження Вашої милості пана і добродія, яке їм треба давати таємно, а від Його милості пана Поцея наказав відкараскуватися удаваними причинами. І то *зовсім недавно* прийшло, що пан Дашков переконавав Його милість царя, аби Його милість...? підкупив стражників...?, щоб? ...? утримував Вашу милість пана *слухняним* щодо Його милості царя, на що вже ніби послано через Шпігля готівкою 700 рублів, а в соболях 300, що достовірно, як Його милість пан Мазепа повідомляє через мене, як також і те, що цареві *пропонували певні суб'єкти*, щоб бажання Вашої милості і добродія щодо повернення Білої Церкви і відповідної [Правобережної] України не *задовольнив до підписання* тих самих пропозицій?. Через того самого поручика прийшла вістка, що після битви, про яку я подав інформацію в першому листі, московські війська відійшли до власних кордонів, а вже *в цей час* стали за кордоном, який належить до московської держави, а шведи слідує за ними слід у слід. То Вашій милості панові і добродієві *дуже вірно* доповів, бо є

Вашої милості пана і добродія мого
приязним найнижчим слугою
Ф.Г.

Дня 23 вересня 1706 р. № 12951

* Великий гетьман литовський (О.Ц.).

VII

(№ 12952 є копією № 12951 із додаванням P. S.)

P. S.

Бунтівникові Булавіну піддалися на даний момент усі містечка і села на Дону, навіть містечко Черкаське, тамтешня столиця, фортеця має бути непогана біля води і скель, має досить гармат, амуніції. [Вона] вже тоді може мати 40 тисяч війська, з яким [Булавін] *має намір?* іти до Озова, доповідаю це, як річ достовірну [на основі] донесення, яке недавно робив посильний Його милості пана гетьмана. Вашому милості пану і добродієві вірити не усьому треба, бо спершу, будучи запитаним про все Українцевим, [Мазепа] отримав від нього ж інформацію, що і як має удавати перед Вашою милістю паном і добродієм. Щодо мого листа, про якого писав, що отримав розпечатаним, то я вважаю, що це зробив пан Українець, який писав (...). Його милість пан гетьман не помилявся, доносячи, що я звідти усі секрети доношу (...). Новицькому *дорікнув* Його милість пан гетьман, однак має ...?, що ти, Ваша милосте пане і добродію, те йому пояснюєш, що я пишу і те що змінюється; ...? царська чекає на допомогу Вашої милості пана і добродія, при якій Його милість пан ротмістр Камінський чекає подальшого його наказу. Також і Його милість пан брацлавський хорунжий

Від його милості п. Грабі
№ 12952

VIII

Монсенйор!

Хоча Вашому милості пану і добродієві через вістового із двору Його милості царя його милості пана генерала ...? про недавню сутичку московського війська зі шведами, однак, щоб згаданий *посланець у своєму донесенні не повідомив частину*, я роблю правдиве донесення, яке чиновники прислали Його милості панові гетьманові. Частина шведського війська у кількості п'яти тисяч відповідно до московського повідомлення з правого крила відділилася на мило від війська, про що коли *довідалося* московське війська, йому було наказано [вислати] проти неї загін, який складався із Преображенського полку з п'яти тисяч осіб, із Семенівського полку чотири тисячі, інших полків ..., [загалом] з тринадцяти тисяч, *дієво* під командуванням князя Голіцина, який, переправившись уночі через річку, дуже багнисту і болотисту, над якою стали шведські війська, напавши на шведів, які цього не очікували, як настав світанок, розпочав битву, і вогнем, який тривав півтори години, зігнав із поля. Шведський король хотів допомогти своєму війську двома чи більше загонами, але не міг їх переправити через ту річку ані в кінному, ані в пішому порядку. Його милість князь Голіцин відразу повернувся до основного військового табору, а шведські війська, які не могли ніде знайти переправи, пішли вверх по тій річці до Мстиславля, де вона починається, а війська Його милості царя почали відступати. Це сталося за три милі від Мстиславля. Шведів мало загинути, згідно з донесенням згаданих державних урядовців, дві тисячі, і *приблизно стільки саме* Москви, або й більше, [вони] тільки ту мають перевагу, що зігнали з місця.

У шведському війську *така велика нестача продовольства* для замороженого Москвою голодом краю, що передане збіжжя, зерно і борошно, а також зерно, яке вони мають із собою, мелють на хліб. Повернувся сюди на днях мій посланець, якого до Вашої милості пана і добродія відсилаю з *цим [донесенням]*. Зміст листа, який він привіз, Його милості пану Гетьманові я доніс *у дуже ефективному викладі*. Він *нетерпляче* очікує дієвого рішення Вашої милості пана і добродія щодо своїх пропозицій, донесених мною, *декларуючи в даний момент ...?* усі, які я *достатньо* недавно виразив, добрі почуття до Вашої милості пана і добродія, *додається довіра у справах, які зараз діються*, а діло, виражене мною ...?, зичить негайно починати, аби військовий експеримент між монархами *повністю* аби принаймні значно на який бік служачи несподіваного (...) між ними не вчинив кінця. Для чого швидко перебування його милості пана Сулмірського тут *очікується*, якому аби Ваша милість пан і добродій удаваний привід посольства зайшов, дуже *необхідно* так, аби

і у війську не знали Зараз я очікую посланих до мене, які дуже потрібні і без них мені *не обійтись*. *Напучений* Його милістю паном гетьманом, повторяю Вашому милості і добродію ту засторогу, що як Бог на небі – правдива річ, щоб двору *не довіряв* Ваша милість пан і добродій, про що і пан Шпігель звідти їдучи зробив мені донесення, і знаю, що не утаїв того перед Вашою милістю паном і добродієм, і за те ніщо не може бути більш правдиве, що двір старається відірвати усе військо або його частину, очікує Його милість пан гетьман *із дня на день* свого посланця із двору, від якого сподівається довідатися імена, які у це залучені. Він знає ... те, що серед них знаходиться його милість пан Рибінський, і не може бути ніякого сумніву у Вашого милості пана і добродія, ... що Ваша милість пан і добродій маєш також резидента у короля шведського, і вищезгадані до цього приклалися. Зараз свіжим наказом Його милості пану гетьману наказане дружне *на людях* листування з Їх милостями панами Денгофом? і Поцеєм, під командування якого наказано послати повторний загін. Решта на цю тему я *розповім* його милості пану Сульмірському, якого *теперішня* з Його милістю паном зустріч *багато усякого? приносить суспільного і особистого*. Його милості пану і добродієві таємно в попередніх [справах] (...) дуже настійливо повторяє просьби свої Його милість пан гетьман, у чесності якого не треба мати жодного сумніву. Маєш зараз у руках своїх те, Ваша милосте пане і добродію, чого Річ Посполита минулих століть *через стільки крові пролитої крові* добитися не могла. Пишу то на добромуму фундаменті. Повторно посланому козацькому підкріпленню наказав Його милість пан гетьман затриматися біля [річки] Случ, або пол... (...) для подальшого розпорядження Вашої милості пана і добродія. А сам він із військом завтра перейде на інше місце дислокації, звідси милі на три, для кращого випасу біля лісу, якого тут взагалі немає, віддалятися з цього горизонту не? бачу ознак. Будучи у той час в Батурині, Його милість пан гетьман *урочисто* святкував перемогу, про яку писав вище. Сьогодні тут у таборі той тріумф при залпах гармат і ручній стрільбі має відбутися під час банкету. *Багато не ...?*, отже, пишу, будучи втомленим і додаю?

Вашої милості пана і добродія
найнижчим слугою
Ф. Г.

У цей час надійшло до Його милості пана гетьмана війська більше трьох тисяч, зібраного за суворими наказами із тих, які залишилися у домах, і очікуємо щораз більше.

Дня 23 вересня 1708 р.

P. S.

Доповідаю як дуже перевірену інформацію те, що усі полковники та інші *впливові особи одної думки* з Його милістю паном гетьманом, і запевняю, що не іншої, а тільки такої, як не упустити цю нагоду. Також великі, про які й написати не можна, мають до монарха претензії, який не дотримується [своїх обіцянок] ні перед ким, а все більше наступає на майно їх і життя *загалом і кожному зокрема*, шукає тільки на це відповідну нагоду.

Про якнайбільшу таємницю *усіма святими* просить Його милість пан гетьман, бо від цього *залежить* його життя і *щаслива доля*.

Номер 12953